

Žrtve kaznivih dejanj in formalno nadzorstvo

Janez Pečar*

»Krivec, ki so ga na državni račun nastanili, preživljali, oblačili, ki je bil na toplem in svetlem in s katerim so se ukvarjali v zgledni celici, je celico zapustil z zakonito prisluženim denarjem in tako plačal svoj dolg družbi; žrtev pa ima svojo tolažbo: lahko misli, da je z davki, ki jih plačuje..., prispevala k očetovski negi, ki je je bil storilec deležen med svojim bivanjem v zaporu.«

Schafer, 1. 1895 na Pariškem kongresu zaporov.**

Nezaupanje v kriminalno statistiko, ki prikazuje predvsem »uradno kriminaliteto«, je pripeljalo do raziskovanja t. i. prikrite kriminalitete (»temnega polja, temnega števila itd.«). Ob spoznavanju silnic, ki vplivajo na obseg prikrite ali pa tudi nenaznanjene kriminalitete, pa so morali priti tudi do žrtev kaznivih dejanj. Ko je nastajala ali se razvijala viktimologija ali znanost o prispevku žrtev pri nastanku kaznivih dejanj (klasično izhodišče), se je hkrati dopolnjevala predstava o žrtvah tudi z dognanji o prikritosti. Ugotavljanje teče tudi vzporedno, tako da viktimologija po eni strani sodeluje pri odkrivanju prikritosti, naznanjanje pojavov pregonskim organom pa pomaga razlagati podobo žrtev in pojasnjuje njihova razmerja do kazenskega pravosodja (v širšem pomenu). V zvezi s tem pa se začenjajo ne tako redke zahteve, da naj bo zlasti v kazenskem pravosodju žrtvam posvečena enaka pozornost kot storilcu, še posebno, ker ju ni mogoče postavljati v čisto črno-belo nasprotje. Na obeh straneh je namreč lahko polno odtenkov, ki niso ne črni in ne beli. »Na škodo, povzročeno s kaznivimi dejanji, pa se gleda kot na družbeno izgubo.«¹

Žrtev kaznivega dejanja je v preteklih stoletjih izgubila zanimanje pravosodja, ker naj bi ji bilo zadoščeno že s kaznovanjem storilca.² Toda v zadnjem desetletju se spreminjajo mnenja tako o njenem prispevku v vzročnosti kaznivih dejanj kakor tudi o potešitvi njenih zahtev, ki presegajo rehabilitacijo storilca in prestajanje kazni. Vrnili naj bi ji škodo, povzročeno s trpljenjem. Ker pa bodo žrtve vse dotlej, do-

kler bodo storilci kaznivih dejanj, vprašanje ni zanemarljivo, kajti stopnja njihovega trpljenja je merilo za družbeno zdravje. Z njimi se srečujejo mehanizmi državnega nadzorstva in v spremenjeni predstavi o vlogi viktimologije se le-ta ne ukvarja samo z žrtvijo kaznivega dejanja, marveč tudi z naravnimi nesrečami, tehnološkimi nezgodami in drugimi od človeka povzročenimi tragedijami. Zanimanje za žrtve torej postaja čedalje večje in nadzorstvo ni edino, ki polagoma popušča ob naraščanju podatkov o oblikah trpljenja in naravi trpečih (četudi pogosto po lastni »krivdi«). Ne nazadnje naj tudi »država plačuje žrtvam škodo zaradi svoje zanikrnosti in neuspešnosti.«³

Glede na to ni odveč poudariti predloge, po katerih naj bi oba udeleženca pojava, to je »žrtev in storilca, vedno proučevali v njuni skupnosti«,⁴ ne pa vsakega posebej, odvisno od tega, kateri je v središču kake pozornosti, pa četudi ne bi šlo za kriminaliteto, iz osebnih razmerij, gospodarski kriminal ali kaj drugega. **Do ustreznih pogledov na vsakega izmed njiju je mogoče priti le ob poznanju medsebojnega učinkovanja obeh plati.** Le tako je mogoče ugotoviti, ali je kateri izmed njiju doživel (ali do-trpel) vlogo, ki jo je namenil drugemu.

Spoznavanje tovrstnih razmerij potrjuje izhodišče, da je »kriminalnost interakcijski proces, ki pogosto odseva raje vzdržno kot pre-trgano družbeno razmerje«.⁵ Viktimologija nam to vsekakor prevečkrat potrjuje.

Sestavek ima namen opozoriti na nekaj vprašanj o razmerjih med žrtvami in nadzorstvom, s katerimi se srečuje današnji čas. Ker je preprečevanje odklonskosti največkrat odvisno od (mogočih) žrtev, bi morali več razmišljati tudi o njih, pa ne samo zato, da bi pomagale nadzorstvu, marveč da tudi nadzorstvo ne bi pozabljalo na njihove težave.

1. Različnost žrtev

Danes se v zvezi s spoznanji o t. i. »kriminalnem paru« (penal couple) ve o vlogi žrtve dosti več kot pred desetletji, ko sta Hentig in Mendelsohn pravzaprav vpeljala v kriminologijo (?) tudi znanost o žrtvi kaznivega dejanja. Z njima se je začelo utemeljeno razmišljati tudi o oškodovancu in njegovi vlogi.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, redni profesor za kriminologijo, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

** Glatfelter Ralph: For the victim of crime: a new approach, *Victimology: A New Focus*, Vol. II, 1977, s. 140.

¹ Glatfelter, s. 139.

² Muller/Cooper, s. 85.

³ Wolfgang, s. 80.

⁴ Wolfgang/Singer, s. 385.

⁵ Skogan, s. 537.

Z žrtvijo prihaja do ugotovitev o primarni, sekundarni, terciarni ter medsebojni viktimizaciji, do posameznih klasifikacij in tipologij. Raziskovalci danes pišejo o posameznih vrstah kriminalitete, ki poraja tudi različne žrtve, ali bolje rečeno, **posamezne vloge žrtev oziroma raznovrstnost oškodovancev porajajo tudi različnost kriminalitete in določeno tipologijo**. S tem nastaja tudi ustrezno razvrščanje storilcev. Včasih pa gre celo za »nežrtve« ali kriminal brez žrtev. Ljudje se torej v razmerju do trpljenja delimo na žrtve in nežrtve in glede na ponavljanje žrtvovanosti tudi na žrtve ponavljalce, na posredne in neposredne žrtve itd.

Naj poleg bolj ali manj tradicionalnih tipologij, ki izhajajo iz glavnih protagonistov sodobne viktimologije, dodamo še nekaj razvrstitev, npr. upirajoče se in končne žrtve, bojujoče se in pozabljene, genetične, krive, zanemarjene, brezosebne, nedoločene, strinjajoče se in hoteče, zahtevajoče in proseče itd., da sploh ne omenjamo spodbujajočih in sodelujočih.

Glede na naraščanje nekaterih vrst kriminalnosti naletimo v literaturi čedalje pogosteje še na razprave o žrtvah vlad (ali njihovih organov, posebno pravosodja in policije), o političnih žrtvah (s tem se viktimologija dosti bolj odpira političnim vprašanjem kriminalnosti kot t. i. klasična ali tradicionalna kriminologija), o žrtvah mednarodne kriminalitete ter posebej o žrtvah prometa in žrtvah gospodarske kriminalitete (spričo naraščajočih pojavov kriminala belega obratnika in cestnoprometnih nezgod).

Ob poudarjenem zanimanju za oškodovano plat v kriminalnem paru pa se še posebej skuša priti do dna vprašanjem ali je kaj v domnevah o podkulturi žrtev, o osebnostih, ki so nagnjene k nezgodnosti in podobnemu, kar izhaja iz žrtvinih dispozicij, ki vabijo k viktimizaciji.

Sodobna **viktimologija prehaja v svojem zanimanju od posameznika k skupinam in od »žrtvovanosti« zaradi storilčevega kaznivega dejanja h kakršnemu koli človeškemu trpljenju, povzročenemu od česar koli že, če je le to trpljenje družbeno odvisno.**

Kolikor gre za žrtve kaznivih dejanj, niso tako osamljena vprašanja, ali je žrtev odgovorna in s tem tudi sokriva, če njeno vedenje in ravnanje pelje k storitvi kaznivega dejanja. S tem pa je že povezano razmišljanje o nedolžni in odgovorni žrtvi.⁶

⁶ Glej npr. Doerner, s. 111.

Poleg žrtvinih razmerij do storilca, ki obstajajo v osebno pogojeni kriminaliteti, in primerov kjer sploh ne gre za osebna razmerja (ker jih pred posledico sploh ni bilo — npr. pri večini kaznivih dejanj zoper premoženje) proučujejo zlasti žrtvine biološke in duševne sestavine ne pa samo socioloških.

Sociološke sestavine kažejo pri marsikateri kriminaliteti na precejšnjo podobnost, če ne celo enakost med žrtvami in storilci, npr. glede starosti, stanu, izobrazbe, družbenega položaja, prebivališča itd. še posebej, če se poznajo od prej; biološke (npr. spol) in duševne lastnosti pa so različne (zato tudi prihaja do nasprotij).

Posebno pomembne so raziskave o prostorski porazdeljenosti oškodovancev (ekološka viktimologija); povezujejo se z branljivim prostorom (defensible space), hišno varnostjo in skupinami starosti glede na najpogostnejšo stopnjo ogroženosti. To velja posebno za kriminaliteto nasilja (ne nazadnje povezano tudi z napadi na premoženje).

Žrtvina zaznamovanost ima prav tako lahko pomembno vlogo v njeni viktimizaciji, saj oseba, ki kaže žrtvam podobno vedenje, vabi k napadom in zbuja napadalnost⁷ drugih. K njim bi lahko šteli obrobne, osamljene, prišleke, vdove itd.

Viktimologija ali znanost o žrtvah in trpljenju je torej močno odvrnila pozornost od storilca in nas opozorila na »ne nedolžne žrtve« in njihovo vlogo pri nastanku kaznivih dejanj; to je med drugim pomembno tudi za kaznovalno pravo (zlasti kazensko).

2. Obravnavanje »žrtvovanosti« (viktimologija)

Viktimologija v marsičem spreminja poglede na vzročnost odklonskosti, saj vnaša nove sestavine v spoznanja o razmerjih med ljudmi, zlasti pri osebni (personalizirani) kriminaliteti.

Toda pri tem še vedno opazujemo dogodke (ne samo v vsakdanjem življenju, marveč tudi pri raziskovalnem delu) preveč enostransko, pre malo celovito in le redko s stališča dinamičnih razmerij kriminalnega para. Preveč tudi iščemo vzroke predvsem pri enem izmed udeležencev — to je storilcu. Zato se dogaja, da pri

⁷ Na to kaže tudi raziskava Uboji na Slovenskem, Inštitut za kriminologijo v Ljubljani.

⁸ Nagel: Structural victimization, s. 125.

⁹ Biderman, s. 153.

preučevanju žrtev premalo upoštevamo ne le storilca, marveč tudi njegovo razmerje do žrtve; pri raziskovanju dejanja in storilca, pa pogosto zanemarjamo vlogo žrtve. Pri tem je poudarjena le ena plat pojava, bodisi objektivna bodisi subjektivna, morali pa bi tudi pri slednji bolj upoštevali tako akterja kot žrtvovanega.

Morda je tako tudi zato, ker redki raziskovalci in pisci obvladujejo znanje obeh plati, po drugi pa še vedno ni dokončno razčiščeno in utemeljeno, ali gre za eno ali za dve vedi, in sicer za kriminologijo, ki naj bi se ukvarjala predvsem s storilcem in njegovo dejavnostjo, (vštevši neposredni dogodek), in za viktimologijo kot samostojno vedo, ki proučuje žrtev in silnice, ki jo delajo za tako. Če je žrtev nasprotje storilca, se zdi nekoliko normalno, da je viktimologija nekaj drugega kot kriminologija.

Logično bi bilo, da se celovitost razmerij »kriminalnega para« ali poleg njiju še drugi položaji — obravnavajo v eni sami vedi in ta je gotovo kriminologija, katere poddisciplina je med drugim viktimologija. Toda nova spoznanja z velikimi količinami podatkov nas povsod silijo k oblikovanju novih znanosti in razmišljanje o dispozicijah za viktimizacijo ljudi nas polagoma pripelje do tega, da utegne viktimologija postati samostojna veda, morda tudi zato, ker postaja znanost o družbeno priznanem človeškem trpljenju, le-to pa ne nastaja samo s kaznivimi dejanji in pravno urejenim ekscesivnim vedenjem, marveč še večkrat kako drugače.

Zato ni čudno, če se viktimologija spušča v obravnavanje telesnih in duševnih posebnosti ljudi, če jo zanimajo depresivni, alkoholiki, obsojenci, napadalni, stari, osamljeni, bolniki, reveži (ti so iz spodnjih družbenih plasti), pa tudi porabniki, kupci in drugi, in če se od območij z žrtvami (victim areas) nagiba k žrtvam onesnaževanja okolja in žrtvam podjetniškega ali gospodarskega kriminala, vštevši razmišljanje o žrtvah inflacije in nenehnega naraščanja cen in življenjskih stroškov malih ljudi, ter od znane k nedoločni žrtvi.

Trpljenje postaja središče pozornosti sodobne viktimologije. Vrednotijo ga iz telesnih, duševnih, gospodarskih in drugih zornih kotov, zlasti pa je poudarjen družbeni pomen trpljenja.¹⁰ Zato viktimologija razširja svoja področja povsod tja, kjer družbo zanima življenje nekaterih vrst ljudi zato, da bi jih spravila iz trpljenja (četudi gre za potres, povodenj, vojne, epidemije itd.)

V nadzorstvu se ukvarjajo predvsem z žrtvijo kriminala. Predvsem zato, da bi spoznali bolečine, ki jih povzroča, merili škodo, ki jo ustvarja, in preprečevali ljudem tovrstno trpljenje, četudi iz prostorskega, gospodarskega, industrijskega, državnega (pravosodnega) ali kakega drugega zornega kota. Kolikor bolj gre za lastnosti, kot so »nagnjenost k viktimizaciji, prispevanje in spodbujanje«¹¹ itd., toliko zanimivejši postajajo odtenki žrtvinega sodelovanja, posebno zato, ker je žrtev pogosto edina priča in mogoči naznanilec od katerega je odvisno poznanje dogodka (in storilca ter njunih razmerij); storilec (čeprav je morda dejanje storil v svojem trpljenju ali da bi se rešil trpljenja) se namreč ne naznani rad (in sam). »Žrtvina krivda in storilčeva nedolžnost«¹² zbudjata čedalje večje zanimanje sodobnih znanosti, bodisi zaradi boljšega delovanja pravosodja bodisi zaradi preprečevanja zla, ki se poraja in dobiva s kriminalnostjo enega izmed številnih izrazov.

3. Dojemanje nadzorstva in zaupanje »žrtev« vanj

V razumevanju razmerij med pravosodjem in žrtvami (največkrat med policijo in oškodovanci) gre marsikje (posebno pri premoženjskih zadevah, ki izhajajo večinoma iz neosebnih razmerij med storilci in žrtvami) za zapletene sestavine, ki včasih povzročijo tudi nesodelovanje z organi odkrivanja, pregona in sojenja. **Poličijska neučinkovitost je pogosto razlog za tehtne pomisleke, ali sploh naznaniti kaznivo dejanje ali ne.** Toda če nadzorstvo za koga domneva, da mu bo pomagal — to domneva za žrtve kaznivih dejanj. Te so lahko gmotno, moralno ali kako drugače spodbujene za sodelovanje z nadzorstvom in za sporočanje podatkov, ki jih potrebuje za svoje delovanje.

Statistike organov odkrivanja kljub prirejanju, prenavljanju in prilagajanju največkrat kažejo (zlasti pri premoženjski, nasilniški in spolni kriminaliteti), da so oškodovanci, nakažani, povedali, sporočili kak podatek ali zahtevali pregon za kako dejanje ali storilca. Čeprav si zlasti policija povsod po svetu lasti zasluge za odkritje prenekaterega dejanja, gre v resnici vedarle za nizke odstotke takih ravnanj, pri katerih gre samo njej zasluga za odkritje. **Večino dejanj vedno odkrijejo žrtve, kar je čisto**

¹¹ Wolfgang/Singer, s. 385.

¹² Biderman, s. 155.

¹⁰ Mendelsohn, s. 12.

normalno. Glede na prizadetost, oškodovanost, ogroženost itd. je razumljivo, da so žrtve spodbujene za naznanjanje, ker jih vodijo maščevalnost, želja po vrnitvi reči, zahteva po vračilu ali odškodnini in vrsta najrazličnejših zagnanosti, zaradi katerih so pripravljene sodelovati.

Toda velika količina kaznivih dejanj ostaja prikrita, ne glede na to, ali gre za osebne ali skupinske žrtve, žrtve kot fizične ali pravne osebe, za dejanja brez žrtev ali kaj drugega. Iz tega sklepamo, da žrtve nočejo naznanjati kaznivih dejanj. Kje je torej razlog za prikrievanje lastne viktimizacije in neiskanje pomoči pri nadzorstvu?

Vsakdanja kazuistika tudi pri nas kaže, da je vnetost žrtev za naznanjanje manjša pri gospodarski in politični kriminaliteti, pri spolnih kaznivih dejanjih in neznatnejših premoženjskih kaznivih dejanjih. Toda o tem še nimamo raziskav, ki bi nam pokazale vzgibe za tako stanje. Popolnoma jasno je že, da zasebnik vedno naznanja, kadar gre za očitnejšo škodo ali za hujša kazniva dejanja sploh.

Tuje raziskave¹³ ugotavljajo naslednje razloge zasebnikov za nenaznanjanje: majhna nevarnost dejanja, majhna škoda in izguba časa z naznanitvijo, zasebnost zadeve, želja po nevmešavanju, nezaupanje v zmožnost policije ter njeno zmogljivost, s tem pa se povezuje še nepripravljenost sodelovati s pravosodjem, brezupnost odkritja storilca, strah pred maščevanjem itd. Ker žive v drugačnih družbeno-političnih razmerah, se seveda ne lotevajo žrtev kriminala belega ovratnika, da bi jih spraševali, kaj je z njihovim prijavljanjem, ker se jim odkritje resnice zdi že vnaprej popolnoma nemogoče in nedosegljivo.

Žrtve se najpogosteje odločajo po tem, ali se jim spleča ukrepati glede na koristi, ki bi jih imele z naznanitvijo dejanja. Zato raje in prej odnehajo, če ni dovolj zaupanja v organe odkrivanja in pregona, še posebno ob ugotovitvi »saj policija ne more ničesar storiti«¹⁴ če bodo imele sitnosti, če jih bodo drugi grdo gledali, če bodo morale čakati na policiji in sodišču itd. Toda žrtve so največkrat tudi najboljše priče, ki so pri roki, ki jim gre verjeti in ki jih ni treba posebej iskati.

Čeprav mislimo, da je pri nas zaradi samozadržane naravnosti celotne družbe dosti boljše —

tovrstno vprašanje ni brez pomena. »Reševanje problemov s pestjo in nožem sovпада s težavami, s katerimi se srečujejo kriminalisti in sodišče; vse manj ljudi je pripravljenih pričati, vse teže je identificirati neznano truplo — nihče se ne oglasi, nihče nikogar ne pogreša, nikogar pač nič ne briga. Vprašanje je, kam to pelje...¹⁵ Zato se zbuja tudi pomisleki. Ali družba poraja drugačne žrtve in zakaj? Ali se ljudje puste viktimizirati v čedalje večjem obsegu in jemljejo oškodovanost (zlasti nižje stopnje) kot način življenja? Kakšni družbeni in osebni razlogi omogočajo tako naravnost? Ali prenekateri res misli, da mu že kar pripada vloga žrtve? Ali ne gre za stanje medsebojne žrtvovanosti, v katerem sem danes žrtev jaz, jutri pa ti? Kaj nas sploh sili v to, da smo pripravljene marsikaj prenašati? Ali res nismo zmožni reagirati zoper določeno odklonskost v družbenem življenju? (Ali s tem morda ne dopuščamo množice majhnih viktimizacij — osebnih in skupinskih, če ne kar družbenih)? In kakšno je sploh dojemanje nadzorstva kot tistega, k čemur naj bi se zatekali po pomoč?

Zdi se, da se odpira več vprašanj, kot pa premoremo ustreznih odgovorov.

4. Nenaznanjanje kaznivih dejanj kot problem

Nekatere (spet tuje) raziskave ugotavljajo, da žrtve pogosto preračunavajo in tehtajo okoliščine, ki jim govore za naznanjanje kaznivih dejanj ali proti. Pri tem ocenjujejo tudi stroške, gospodarske in družbene. Medtem ko se gospodarski stroški dajo meriti glede na morebitno stopnjo oškodovanosti, ki jo predstavlja tisto, kar so žrtve izgubile, zamudile, kar jim je bilo poškodovano ali odvzeto, kar jim ni prineslo dobička, izgubljeni dnevi služba itd., pa so družbeni stroški dosti bolj zapleteni. Pri njih gre neredko tudi za čustvena in pogosto zasebna vprašanja, za zadeve, ki se razločujejo od posameznika do posameznika, posebno ker imajo posamezne reči docela osebno in individualno vrednost. Kaka reč je lahko za koga vrednota, za drugega pa sploh ne.

Želja naznaniti oškodovanje postaja zanimiva za raziskovalca odklonskosti, pa tudi za organe odkrivanja in pravosodja ni brez pomena. Od žrtev je pogosto odvisna njihova učinkovitost in danes se čedalje bolj potegujejo za njeno na-

¹³ Npr. Hidelang, Schwind, Stephan in drugi.

¹⁴ Young v Abstracts of International Symposium on Victimology, Victimology, 2/1977, ls. 79.

¹⁵ Skumavc: Zmanjkalo je besed..., Delo 24/5-1979, s. 12.

klonjenost. Neredki primeri tudi pri nas kažejo, da je res tako, saj ljudi včasih ni mogoče privabiti, da bi sodelovali z organi kazenskega pravosodja. Zato v svetu še naprej ugotavljajo socialnopsihološke procese viktimizacije, z njimi bi radi dognali korenine sodelovanja ali nesodelovanja pred kazenskim postopkom med njim in po njem.

Vrste kaznivih dejanj včasih že vnaprej določajo ravnanje žrtve. Tako npr. pri spolnih kaznivih dejanjih žrtve ne žele publicitete še s kazenskim pregonom storilca. Povzročila bi neprijetno javno pozornost, če ne sramote in zaničevanja, nadlegovanja, zavračanja pri bližnjih, negativnega vrednotenja, strahu pred storilcem (pa tudi pred možem, sorodniki itd.). Delovne organizacije ne žele naznanjati storilcev izmed lastnih delavcev, ker bi to škodovalo njihovemu ugledu, saj npr. naznanjanje tatov izmed njih samih ni dobra reklama zanje. Izognitev sitnostim s pravosodjem in policijo včasih odtehta tisto, kar so morale žrtve utrpeli, prestati, nadomestiti, zamuditi, plačati, znova kupiti itd.

»Žrtvina odločitev sporočati dejanje policiji temelji na računu prednosti, ki izhaja iz naznanitve in prevzetih stroškov. Ti stroški so različni glede na vrsto kaznivega dejanja, žrtev in položaj.«¹⁷ Pri tem pa je znano še naslednje: tesnejša ko so razmerja žrtve s storilcem, teže bo prišlo do naznanitve; hujši ko je napad, prej bo to sporočeno policiji; večja ko je udeležba žrtve pri nastanku dejanja, redkejše so naznanitve; višji ko je družbeni položaj oškodovanca, manj bo vedel o storilcu ali redkejši bodo stiki z njim¹⁸ itd. Na splošno pa velja pravilo:

»Če žrtve ne naznanjajo policiji, tedaj imajo verjetno dober razlog za tako odločitev.«¹⁹ V zvezi z oškodovanostjo in razmerji do viktimizacije sploh govore še o t. i. ranljivosti. Ta naj bi bila večja pri ženskah, pri starejših, osamljenih, takih, ki so utrpeli oškodovanje vsaj drugič ali v večjem znesku in ki imajo čustva do storilca razčiščena.²⁰

Dosti razlogov torej vpliva na žrtvino odločitev naznaniti dejanje in sodelovati s pravosodjem. Četudi so (kazensko) pravna razmerja med storilci in oškodovanci formalno urejena — **pre-pogosto manjka žrtvina volja prenašati še do-**

datne nevšečnosti, povzročene tudi z delovanjem kazenskega pregona storilca. Čeprav se nadzorni organi včasih trudijo ali žele pomagati žrtvam, se le-te temu odpovedujejo. In če žrtve menijo, da česa ni vredno preganjati — kaj potem? Ali jih siliti k nasprotnemu? Ali jim prepustiti diskrecijo te vrste, saj je pri nekaterih dejanjih že tako dopustna pri nas (npr. pri neznatnejših dejanjih ali pri dejanjih med sorodniki). Ali naj se uradna pozornost ukvarja zgolj z naznanjeno kriminaliteto? Ali s političnopropagandnimi in drugimi ukrepi pripravljati žrtve k doslednejšemu naznanjanju? Kaj bi s tem dosegli?

Ni treba posebej poudarjati, da nenaznanjanje povečuje temno polje kriminalitete, čeprav želimo, da bi bilo čim manjše.

5. Ravnanje z žrtvami — dojetanje

Žrtve so nasproti organom odkrivanja, pregona in sojenja v dvojnem razmerju:

— kot oškodovanci uživajo varstvo države, zato se formalno nadzorstvo mora ukvarjati z njimi in jim pomagati, da pridejo do svojih pravic;

— v osebni pa tudi drugačni kriminaliteti pogosto največ vedo o vzročnosti, škodi, namenu in posledicah storilčevega ravnanja, kolikor storilca sploh ne poznajo in nadzorstvu kar povedo zanj, da ga ni treba posebej iskati; žrtve so torej vir podatkov — priče.

Če so žrtve tudi priče, se od njih najpogosteje želi dobiti najizčrpnjše podatke. Kot vir podatkov pa so prav žrtve nekaterih kaznivih dejanj najneprimernejše, ker pogosto čustveno, nerazumsko ali kako drugače neustrezno reagirajo na viktimizacijo, zlasti če je osebne narave, to je, če je kaznivo dejanje nastalo iz kakega neurejenega ali konfliktnega razmerja med njo in storilcem. Če pa gre za premoženjsko oškodovanost, pogosto pretiravajo s škodo, ki naj bi jo bile utrpeli s kaznivim dejanjem.

Toda ker so za svoje izpovedi najpogosteje celo kazensko odgovorne jih štejemo za razmeroma zanesljive priče, čeprav kriminalistična tipologija prič kaže, da ni vedno tako. Prav čustvena prizadetost prič, ogroženost, pravna negotovost, taka ali drugačna motiviranost za izid postopka, bojazen za sloves, strah, da se ne bi preveč zvedelo, kažejo, **da pretirano zaupanje v ustreznost njihovega pričevanja ni vedno upravičeno;**

Naslednje pomembno vprašanje je ravnanje z žrtvami če gre za izpraševanje o zadevah intim-

¹⁶ Keefe/O'Reilly, s. 273—274.

¹⁷ Block, s. 555.

¹⁸ Prav tam, s. 560—565.

¹⁹ Prav tam, s. 565.

²⁰ Gay et al., s. 263.

nejšega, družinskega ali kakega drugega podobnega življenja, se žrtve pogosto čutijo prizadete in niso pripravljene na delikatne izpovedi.

Ker organi odkrivanja zlasti pri izpovedih o spolnih kaznivih dejanjih ne verujejo njihovi nedolžnosti,²¹ morajo pripovedovati neprijetne nadrobnosti. Nedvomno je pripovedovanje o spolnih prestopkih še neprijetnejše ko je treba na sodišču znova ponavljati, kar so izpovedale na policiji. In zakaj naj bi trpele znova, se sprašujejo številne žrtve.²² Žrtev se v takih primerih sama sebi zdi viktimizirana, ne le zaradi kaznivega dejanja, marveč tudi zaradi sodnega postopka,²³ kajti sodni postopek znova povzroča veliko zaskrbljenost in duševne pritiske, pa ne samo žrtvam, marveč tudi njihovim bližnjim.

Še zapletenejše in odgovornejše je ravnanje z mladoletnimi žrtvami, zlasti če so oškodovane ali zlorabljene od odraslih oseb, kadar so edine priče, če gre za dvome, ali jim verjeti ali ne in podobno.

Policija in pravosodje morata ugotavljati dejanskost in odgovoriti na vsa vprašanja t. i. preiskovalne formule. Odtod morda tudi neustrezna vnema, če več pozornosti posvečata dejanju in storilcu in manj žrtvam kaznivih dejanj. Kajti žrtev je tu, storilca pa je marsikdaj še treba iskati, ga najti in mu dokazati odgovornost in krivdo, in sicer tudi z žrtvino pomočjo, z njenim novim žrtvovanjem najrazličnejših vrst. Zato po svetu ugotavljajo, da je žrtev od policije in pravosodja pogosto »prezrta, odrinjena, če ne obremenjena, travmatizirana, zaznamovana²⁴ itd.« Pri tem početju pa pravosodju »pomagajo« še psihologi, psihiatri, pediatri in podobni strokovnjaki.

Zato žrtve (ne samo spolnih, marveč tudi drugih dejanj, npr. gospodarske kriminalitete, nasilja itd.) neredko ne sprejemajo pravosodja kot ureditve, ki povsem ustreza njihovim potrebam, čeprav je javnost pogosto odstranjena z glavne obravnave. Morda jim je pomembnejša duševna škoda, ki jo morajo utrpeti s postopkom, kot kaka druga, ki jo prenašajo zaradi kaznivega dejanja. Od tod pogosto izogibanje policiji, neznanjanje kaznivih dejanj, nepripravljenost sodelovati s pravosodjem, pristransko pričevanje (tudi krivo pričevanje itd.).

Policija je navadno prva v stiku z žrtvijo, zato je njeno ravnanje zelo pomembno. Ne dosti

manj pomembno je tisto, kar se z žrtvijo dogaja pozneje (zlasti glede na to, kako vrednotijo njen prispevek). Zato po svetu poznajo številna prizadevanja ali vsaj opozorila na »integracijo in humanizacijo pomoči žrtvam tako od kazenskega pravosodja kot od družbe«, zlasti z boljšo pripravljenostjo policije in pravosodja v razumevanju žrtev in njihovem ravnanju.

Programi, tehnike za reševanje kriz, policijsko socialno delo, izobraževanje, pošiljanje opozoril in napolil kažejo marsikje v svetu na izboljšanje. Z ustreznijim ravnanjem in ne samo pravno-formalnim obravnavanjem naj bi žrtev v kazenskem postopku znova dobila tisto vlogo, ki jo je imela v zgodovini, pa jo je s stoletji izgubila.

6. Programi za pomoč žrtvam

Od takrat, ko je Mendelsohn (kot eden izmed ustanoviteljev ali soustanoviteljev viktimologije) predlagal obravnavanje žrtev v t. i. viktimoloških klinikah, je preteklo že kar precej časa. Čeprav se je misel zdela v začetku dokaj utopična in neuresničljiva, danes vendarle prihaja do programov, ki jim sicer ne bi mogli reči, da so viktimološke klinike, so pa v nekaterih rečeh dokaj podobni. Obravnavanje žrtev zunaj sodnega ali preiskovalnega postopka sicer ni splošen pojav, toda tudi v tem se je marsikaj premaknilo naprej, zlasti pa na boljše. Pri tem ni mišljeno samo zdravljenje žrtev v medicinskih ustanovah in ambulantah, kamor se zatekamo vsi, kadar potrebujemo telesno zdravljenje, marveč gre za razne druge oblike pomoči ljudem, ki so postali žrtve kaznivih dejanj.

Že pri policijskih enotah opravljajo ponekod po svetu nekatere take dejavnosti in se v sklopu t. i. policijskega socialnega dela ukvarjajo s posameznimi skupinami ogroženega prebivalstva, npr. z otroki, ženskami, ponesrečenci itd., oziroma z dejavnostmi, kot so reševanje, pomoč bolnim, prevažanje v bolnišnice v nujnih primerih, nasveti izgubljenim turistom, iskanje izginulih oseb, pomoč na cesti itd. (pri tem naši organi za notranje zadeve sploh ne zaostajajo). Če pa že pomoč žrtvam ni organizirana po posledici ali ob njej, prirejajo v okviru preprečevalnih programov za mogoče žrtve (in to smo lahko vsi, ker nikoli ne vemo, kdaj nas lahko zadene kaka nesreča) ustrezne razstave in predavanja, o tem

²¹ Glej npr. Holmstrom/Burgess, s. 103.

²² Prav tam, s. 105.

²³ Prav tam, s. 106.

²⁴ Conclusions and Recommendations... s. 149.

²⁵ Bard, s. 270.

delijo razne brošure, lepake, letake s praktičnimi nasveti, kako se varovati itd.

Pri nas smo precej napravili za politizacijo varnosti in po družbeno organizacijskih plateh, nismo pa še dovolj storili za ozaveščanje mogočih žrtev glede njihove lastne varnosti ob določenih priložnostih. Precej več vemo o SLO. Večina nesreč in stisk pa zadene posamezno žrtev čisto osebno, telesno ali premoženjsko. Bolj razvijamo kolektivno varstvo, precej pa zanemarjamo posameznika. Toda skupek posameznikove varnosti pripomore tudi k skupinskemu napredku. Zato bi morali razvijati obe plati, skupinsko in posamezno, ter ljudi navduševati za varstvo v obeh smereh.

Izvirnejši in novejši so posebni policijski programi za žrtve. Zadevajo²⁶ npr. sprotno seznanjanje žrtve z zadevo, ki teče v kazenskem postopku, pomoč pri vrnitvi ukradenih reči in pomoč v drugih nepolicijskih zadevah, ki pa so v zvezi s primerom. Policija skuša doseči, da bi žrtvi pomagale druge službe, še posebej pa si prizadevajo za usposabljanje policistov, kako naj ravnavajo z žrtvami itd.

Dosti policijskih enot ustanavlja posebne oddelke za obravnavanje spolnih prestopkov, ti so iz zornega kota policijskega dela najdelikatnejši, zlasti zato, ker je v policiji (kot predvsem moški ustanovi) razvita t. i. »ideologija granjanja žrtve«,²⁷ posebno če je ženska.

Ker je »kaznivo dejanje le prvo v vrsti dramatičnih izkušenj«²⁸ žrtve, se podobno pripravljajo tudi tožilstva, sodišča, bolnišnice in druge, posebno ker prevladujejo spoznanja, da žrtve potrebujejo predvsem psihološko in psihiatrično podporo. Od tod tudi razne organizacijske oblike za pomoč, npr. »projekt za zmanjševanje posilstev«, »služba za spolno nasilnost«, »pomoč žrtvam spolnega nasilja«, »program za žrtve spolnih napadov«³⁰ itd. Programi za žrtve kažejo zlasti na veliko pozornost spolni viktimizaciji, v njih pa sodelujejo policisti, medicinske sestre in sploh zdravstveno osebje, pa psihologi in psihiatri in drugi. Take skupine tudi organizirajo poučevanje o posameznih samoobrambnih tehnikah, izdajajo programe, raziskujejo pojave, neposredno pomagajo, pripravljajo pomočnike (zlasti prostovoljne delavce), ugotavljajo vire vikti-

mizacije in navdušujejo javnost za sodelovanje ter predvsem opozarjajo na posledice, ki bodo šele nastale.

Ne glede na vrsto kriminalitete, ki prizadene to ali ono žrtev, so ključna vprašanja pomoči, njene organizacije in vsebine predvsem naslednja: s čim je mogoče žrtvam najbolj pomagati, da bi se prilagodile nastalemu položaju po storjenem kaznivem dejanju; kdo in v katerih organizacijskih oblikah naj bi jim pomagal in katera je tista usklajujoča strategija v taki ureditvi, ki omogoča čim večjo uspešnost in korist žrtvam.³¹

Pisci ne načenjajo vprašanj, ali pomagati vsem žrtvam ali samo tistim, ki pomoč res žele, kajti tudi to je lahko vsiljivo in prav tako neprijetno kot vse tisto, kar se dogaja z žrtvijo. Pomoč v premoženjski kriminaliteti je z osebnega zornega kota manj problematična, pri kaki drugi osebni zadevi ali intimnih vprašanjih pa je precej bolj zapletena in tudi odgovorna.

7. Žrtve in preprečevanje

Vsakdo je mogoča žrtev. Glede na dejavnosti, ki jih opravlja, ali spričo tistega, kar sploh je in kar ima, lahko postane oškodovanec pri kakem kaznivem vedenju. Lahko postane žrtev telesne poškodbe, žrtev raznih oblik izkoriščanja, zlorabljanja, manipulacije, žrtev prikrajševanja za kaj ali žrtev izgube marsičesa (premoženja, ugleda, časti, itd.).

Marsikdaj sami ponujamo (kar imamo ali kar premoremo), da bi bili žrtve kaznivih dejanj. Čeprav največkrat nevede, nehote ali brez lastne volje, pa vendarle kako napeljujemo ali ustvarjamo položaj, v katerem postajamo žrtve. In **brez žrtve (skoraj ni storilca) in brez viktimnosti ne bi bilo kriminalitete.**

Položajske, duševne, gospodarske in druge silnice največkrat določajo ter oblikujejo kriminaliteto, žrtve pa ji dajejo vsebinski okvir. Zato lahko rečemo, da ne bi bilo kaznivih dejanj, če ne bi bilo žrtev, zlasti takrat, kadar je zunanji položaj objektivna plat posamezne odklonskosti.

Zato imajo nekateri položaji, poslopja, premoženje, razmerja in osebe prav **določeno privlačnost, ki narekuje prav določeno viktimizacijo.** Če je tako, potem posamezna tipologija viktimizacije omogoča prav določeno posredovanje za preprečitev dejanj. Podatki o časovnih in krajevnih točkah in gostitvah pojavov dopuščajo ustrezno stopnjo tako zastraševanja kot prepre-

²⁶ Wasserman/Gregory, s. 34.

²⁷ Bard, s. 267.

²⁸ Wolfgang/Singer, s. 392.

²⁹ Chappell, s. 130.

³⁰ Victims assistance programs..., *Victimology*, 2, 1977, l. s. 89.

³¹ Glej tudi Bard, s. 265.

čevanja. Mehanizmi nadzorstva ali organizacije za omejevanje odklonskosti pa to s pridom uporabljajo pri svojih akcijskih programih in za pripravljanje žrtev pri odvratanju nevarnosti.

Prav v tem »ima viktinologija pomembno vlogo kot znanost v kriminalnem preprečevanju.«³²

Danes poznajo v svetu razne oblike preprečevanja odklonskosti s pomočjo posameznih vrst mogočih ali dejanskih žrtev. Izkušnje iz preteklosti pa zlasti organe formalnega nadzorstva spodbujajo za posamezne načine privabljanja žrtev za preprečevalne dejavnosti in za sodelovanje v preprečevalnih programih.

Od tega, ali gre za otroke, mlade, stare, ženske, lastnike vozil, hišne posestnike itd. je odvisno kako bo kateri (viktimiziran in) lahko sodeloval s tistimi, ki organizirajo varstvene dejavnosti.

Če državno nadzorstvo ne zmore vsega skupaj s prostovoljnimi skupinami za preprečevanje odklonskosti, za varstvo pred nevarnostjo, za varovanje reči itd., pa rastejo nedržavne organizacije in cvete varnostna industrija, ki požira velikanska denarna sredstva dodatno k tistim, ki jih zasebniku jemlje država za vzdrževanje svojih mehanizmov. Posameznik je zato lahko dvakrat žrtev; žrtev kriminala in žrtev dajatev za zasebno varnost, ki jo dodatno išče, ker mu je državna oblast ne more dati. K državnemu varstvu mora zaradi pomanjkljivosti dodajati svoje »samovarstvo« (plotovi, razsvetljava, detektorji, razni javljalci tresljajev, šumov, itd., fotopasti, televizija z zaprtim krogom in sploh signalno-varnostne naprave kot sirene, ključavnice, protivlomilski senzorji) itd., da ne omenjamo čuvajev in stražarjev, uporabe psov itd.³³ Z njimi bi radi zmanjšali število žrtev, oboroženih napadov, žeparjev, vlomilcev, tatov, ugrabljenih letal, terorizma, jemanje talcev itd., tja do žrtev mamil in gospodarske kriminalitete ter mladoletniškega prestopništva.

Preprečevalni programi se razvijajo predvsem v treh smereh:

— z dejavnostmi policije kot tistim organom družbenega nadzorstva, ki je najbolj gibčen in ki se zlasti zaveda, da je s preprečevanjem storjenega več kot s poznejšim preiskovanjem;

— z dejavnostmi nedržavnih, to je prostovoljnih organizacij ljudi, ki v okviru »samovarstva«, »samoobrambe«, »samozaščite« in podobnih rešitev ali varujejo svoje reči ali spodbujajo ustrezna družbena razmerja;

— s povezovanjem nadzorstva in nedržavnih oblik se ustvarjajo možnosti za večjo varnost.

»Vsakdo ima pravico in deloma tudi dolžnost pomagati sam sebi ali pravico do samoobrambe«,³⁴ torej neko vrsto »funkcionalne odgovornosti«,³⁵ s katero se ogiba škodi in jo preprečuje. Na tej premisi tudi pri nas razvijamo »samozaščito«, ta pa zaostaja v individualnem smislu predvsem zato, ker stopnja posameznikove viktimizacije še ni tolikšna, da bi ustvarjala prestrašenost in s tem množično **previdnost kot bistveno motiviranost za posameznikovo samozaščito — kot njegovo notranjo potrebo.**

8. Državna odgovornost

Država si je v zgodovini človeške družbe prilastila ključne »pravice«, ki jih je imel некоč oškodovanec. Žrtev ostaja tako pogosto osamljena v svojih zahtevah, ki izhajajo iz njene viktimizacije, zlasti pri tistih dejanjih, pri katerih je storilec ostal neznan. Zato se postavljajo zahteve po poravnavi škode, ki jo je žrtev utrpela. In kaj če storilca ni?

Ljudje imamo do nadzorstva (formalnega) vsi enake pravice in dolžnosti. Po določenih izhodiščih plačujemo zanj in zato od njega pričakujemo tudi ustrezno varstvo. Navadno nas nihče ne vpraša, ali smo z njim zadovoljni, niti nikoli ne vzemo, koliko nas stane, podobno kot je to urejeno za dejavnosti, ki jih — vsaj pri nas — štejemo za neko splošno ali skupno porabo in za katere naj bi veljalo načelo svobodne menjave dela. V nadzorstvu še nismo prišli tako daleč, da bi nam polagalo račune za tisto, kar mu ni uspelo, kar mu je ušlo, česar ni dobro opravilo, kar je zamudilo in kar bi bilo lahko dosti boljše. V drugačnih razmerah, ko ne bo kake ogroženosti (posebno od zunaj), bo prišlo tudi do tega, da bomo razmišljali, koliko nam mora nadzorstvo prinesiti ob določenem vložku, koliko varnosti pričakujemo ob takem ali drugačnem vlaganju. Sedanje podružbljanje pri nas pri tem še ne sproža razmišljanja v tej smeri. Nasprotno — »varnost« nas čedalje več stane. Kakšna pa je resnična stopnja ogroženosti, nikoli ne vemo natančno, ker zanjo ni meril, ker so merila lahko različna in tudi ne samo strokovna.

Podobno se pri nas dogaja, če nadzorstvo ni poiskalo storilca kaznivega dejanja (zlasti pri kriminaliteti iz neosebni razmerij, to je večino-

³² Miyazava, s. 7.

³³ Glej tudi Separovic, s. 37.

³⁴ Johnston, s. 142.

³⁵ Prav tam.

ma pri premoženjski, gospodarski, itd.). Žrtev ostaja sama v svoji oškodovanosti. Le če je storilec odkrit, se odpro možnosti za poravnavo škode v nekaterih oblikah.³⁶

Zato se ob formalno za vse enakem varstvu srečujemo z različno varnostjo. Najbrž ni vseeno, ali je nadzorstvo kakemu občanu našlo storilca in mu vrnilo osebno premoženje, drugemu pa ne. Krivično je, če nadzorstvu uspe komu poravnati škodo, kdo drug pa mora nadomestilo privarčevati sam ali pa ga dobiti od zavarovalnice, če je bil zavarovan.

Neuspešnost odkrivanja storilcev je torej povezana z neenako stopnjo varnosti oziroma z diskriminatorskim varstvom; za to pa nadzorstvo, ki ga zato imamo, sploh ne odgovarja. Justica ali formalno nadzorstvo, kot »temeljna družbena struktura« tukaj odpoveduje v svoji vlogi. Nikoli ji ni treba poslušati pritožb in graje, le če s svojo uspešnostjo politično ne ustreza, je deležna kritike (to se je nekajkrat zgodilo tudi pri nas).

Zato ponekod v svetu odpirajo možnosti, da bi država ob nekaterih kvantelah odgovarjala za poravnavo škode žrtvam kaznivih dejanj, če je ne morejo doseči od storilca ali kako drugače (v civilnem postopku, z zavarovalnimi programi itd.). Državi torej ne zadošča samo mobilizacija žrtev, da same čim bolj varujejo svoje premoženje, s preprečevalnimi programi itd., marveč se začneja čutiti odgovorno tudi »post festum«, če s svojimi mehanizmi ni bila uspešna pri enakem varstvu vseh ljudi.

Ne spuščamo se v razmišljanje o nadrobnostih poravnane škode, ki raznemajo nekatere teoretike in praktike. Kljub tej znanosti vprašanje vendarle ni tako preprosto, da se ob njem ne bi bilo bati za pravičnost v boju zoper zlorabe in izkoriščanje, toda tehtnica se vendarle nagiblje v prid žrtvam kaznivih dejanj. »Družba je vendarle sama odgovorna za nastajanje kriminalitete«³⁷ in »bistvena vloga države je ohranjati varnost svojih državljanov.«³⁸

Po svetu oblikujejo različne ureditve poravnave škode (compensation, restitution itd.) in s tem popravljajo v zgodovini nastalo napako v razmerju žrtev: nadzorstvo (država). Ali samoupravnost v nadzorstvu odpira nova obzorja, drugačna kot v klasični državi? Ali so poravnalni sveti in

samoupravna sodišča šele začetek na tem področju? Kako je s poravnavo škode žrtvam med deetatizacijo državnih nadzorstvenih vlog? Ali že omejevati vpletanje države v razmerja med žrtvijo in storilcem? Vse kaže, da se več vprašanj šele odpira, toda vse to je močno povezano s pripravljenostjo in ustreznostjo žrtev sodelovati z organi odkrivanja, pregona in sojenja.

Sklep

Resnična podoba kriminalitete in sploh odklonskih pojavov se povezuje tako z žrtvami kot s storilci kaznivih dejanj. Od storilcev je seveda težko pričakovati, da bi z odprtostjo pripovedovali o svojem odklonskem vedenju, več pa je upanja, da bodo žrtve lažje odkrite v izpovedih, kako in kolikokrat so bile oškodovane. Tega se zavedajo ne samo raziskovalci prikrite kriminalitete, marveč tudi državni nadzorni mehanizmi, ki jim žrtve bistveno pomagajo. Zato jih neredko vabijo z geslom »Če pomagaš nam, pomagaš tudi sebi«.

Toda glede na razmerja, ki se spletajo med nadzorstvom in žrtvami, geslo s svojo notranjo vsebino vendarle ni tako preprosto. To dokazuje zlasti t. i. »uradna kriminalna statistika«, saj še zdaleč ni resničnost. Pri nekaterih kaznivih dejanjih se ji mogoče kako približuje, pri drugih pa je močno oddaljena. Ključ za to je v rokah žrtev kaznivih dejanj. Če pri njih ni pripravljenosti sodelovati z nadzorstvom, pa gre vsaj za samorazumevanje ogroženosti. To je različno, načeloma pa je zelo odvisno od stopnje oškodovanosti.

Koliko pa razmerja žrtve kaznivih dejanj — nadzorstvo zadevajo občutke varnosti in medsebojna pričakovanja, pa kaže ugotoviti naslednje; — nadzorstvo (zlasti policija) čedalje bolj vabi žrtve, da bi mu pomagale opravljati njegove vloge, kajti nadzorstvo je brez sodelovanja žrtev popolnoma nemočno; od njih je odvisno tako naznanjanje kot dokazovanje kaznivih dejanj;

— žrtve izgublajo zaupanje v moč nadzorstva, ker jim daje različne stopnje varstva; zato se žrtve (tudi ob pomoči nadzorstva) organizirajo s samovarstvom, samoobrambo, zasebnim varstvom, zasebno policijo in drugimi oblikami združevanja ogroženih ter z uporabo varnostne tehnologije in oboroževanjem (četudi nezakonitim). Za nekatere vrste ogroženosti pa se čedalje bolj razvijajo razne ureditve pomoči (helping systems).

³⁶ Za naše razmere glej zlasti: Katja Vodopivec in drugi, »Povrnitev škode žrtvam kaznivih dejanj«, raziskava Inštituta za kriminologijo, št. 49, Ljubljana 1978, tipkopis 390 s.

³⁷ Newman, s. 113.

³⁸ Johnston, s. 141.

Država in njeni nadzorni organi pa na splošno izgubljajo zaupanje žrtev, ker jim ne omogočajo enake varnosti. Ta sicer velja za zasebne žrtve, kakšno pa je stanje pri skupinskih žrtvah, pri žrtvah, kjer domnevno sploh ne gre zanje (kriminalni splavi, homoseksualnost, igranje na srečo, potepuštvu, prostitucija, zasebni tepež, uživanje mamil, pijančevanje), pri žrtvah gospodarske kriminalitete in sploh vseh tistih ravnanj, pri katerih gre za t. i. sekundarno in terciarno viktimizacijo? Gotovo, da še slabše kakor pri zasebnem oškodovancu, ki neposredno prenaša določeno trpljenje, pri vseh drugih oblikah viktimizacije pa tega ni, ker je prizadetost porazdeljena, nevidna, neobčutena, če ne celo — sporazumna. V tem kaže iskati tudi »zlo«, da toliko dejanj ni naznanjenih in da nadzorstvo marsičesa ne ve in tudi zato ne more ustrezno opravljati svoje vloge.

Pri nas ogroženost ni tolikšna, da bi ustvarjala prestrašenost pred kriminaliteto in narekovala nepremišljene ali čustvene reakcije zoper njo razen v kakem izjemnem primeru na posameznih področjih (zdi se, da sta v zadnjem času to promet in pa gospodarstvo). Zato tudi ne ustvarja množične motiviranosti za naznanjanje kaznivih dejanj, četudi bi to želeli doseči z (domnevnim) podružbljanjem varnosti, kar pa ni preprost proces, če ga ne podpirajo dejanske potrebe in interesi (možnih) žrtev. Žrtvovanost je namreč odvisna od tega, ali je posameznik postal ogrožen od storilca — zaradi sebe, antisocialnega vedenja skupin, tehnologije, neobvladljivih sil³⁹ itd. Vse kaže, da je človeška solidarnost prav pri kriminaliteti še nerazvita in močno individualizirana, hkrati pa država čedalje manj ostaja tista organizacija, h kateri bi se zatekali, če smo ogroženi. Pri neznatnejši kriminaliteti pa bi sploh lahko bil kdo drug.

Morda bi se nadzorstvo moralo bolj prizadevati za zaupanje žrtev in jim dajati več podpore. Moralo bi biti odgovornejše za vse, kar se dogaja, in za tisto, kar mu v razmerju do žrtev ne uspe napraviti. Če že ne z odškodnino, pa kako drugače. Kaj če bi poravnava škode žrtvam neraziskane kriminalitete vezali na sredstva, dana za delovanje nadzorstva? Pri tem se je bati, da bi se moralo nadzorstvo bolj ukvarjati z dokazovanjem, kaj se je zgodilo, ne pa kdo je storil dejanje in ali je zanj kazensko odgovoren. Taka ekonomizacija bi bila lahko škodljiva, toda vnašala bi novo razumevanje v ureditvi nadzorstva,

podobno kot so razčlemba cost/benefit pripeljale do marsikake novosti (vendar ne pri nas).

Viktimologija prinaša nova spoznanja o vedenju žrtev, toda to vedenje oblikuje tudi nadzorstvo. Ker gre za koristi obeh strani, nam ne bi smelo biti žal, če bi več vlagali v razumevanje razmerij med žrtvami in nadzorstvom.

Rokopis končan 6. junija 1979.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Amelunxen, Clemens: Strafjustiz und Viktimologie, *Kriminalistik*, 23, 1969, 4, s. 178—181.
2. Baldwin, John: The role of victim in certain property offences, *The Criminal Law Review*, 1974, Juni, s. 353—358.
3. Banks, G. et al.: Public attitudes to crime and the penal system, *British Journal of Criminology*, 15, 1975, 3, s. 228—240.
4. Bard, Morton: The rape victim: challenge to the helping systems, *Victimology*, 1, 1976, 2, s. 263—271.
5. Biderman, Albert: Victimology and victimization surveys, *Victimology: A New Focus*, 3, 1975, s. 153—169.
6. Block, Richard: Why notify the police, *Criminology*, 11, 1974, 4, s. 555—569.
7. Brooks, James: The fear of crime in the United States, *Crime and Delinquency*, 20, 1974, 4, s. 241—244.
8. Chappell, Duncan: Forcible rape and the criminal justice system, *Crime and Delinquency*, 22, 1976, 2, s. 125—136.
9. Conclusions and recommendations adopted by the first international symposium on victimology held in Jerusalem, September 2.—6. 1973, *Victimology: A New Focus*, Vol. 3, 1975, s. 227—229.
10. Conclusions and recommendations international study institute on victimology, Bellagio, Italy, July, 1.—12., 1975, *Victimology*, 1, 1976, 1, s. 130—153.
11. Cordry, John: Crime rates, victims, offenders: a victimization study, *Journal of Police Science and Administration*, 3, 1975, 1, s. 100—110.
12. Die Bedeutung einer Opferlehre für die Kriminalistik, *Kriminalistik*, 27, 1973, 7, s. 316—320.
13. Dinitz, Simon et al.: *Deviance*, 1975, 641 s.
14. Doerner, William: The resisting victim: expanding the concept of victim responsibility, *Victimology*, 2, 1977, 1, s. 109—117.
15. Gay, Martin et al.: Helping the victims, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 19, 1975, 3, s. 263—269.
16. Geis, Gilbert: Victimization patterns in white collar crime, *Victimology: A New Focus*, 1975, s. 89—105.
17. Glatfelter, Ralph: For the victim of crime; a new approach, *Victimology: A New Focus*, Vol. II, 1974, s. 139—146.
18. Gubrium, Jaber: Victimization in old age, *Crime and Delinquency*, 1974, 4, s. 245—250.

³⁹ Glej tudi Mendelsohn, s. 17.

19. Hindelang, Michael: **Criminal Victimization in Eight American Cities**, Cambridge, Mr., 1976, 499 s.
20. Holmstrom, Lynda/Burges, Wolbert Ann: Rape; the criminal justice system, **International Journal of Criminology and Penology**, 3, 1975, 2, s. 101—110.
21. Keefe, Mary/O'Reilly, Henry: The police and the rape victim in New York, **Victimology**, 1, 1976, 2, s. 272—283.
22. Mendelsohn, Benjamin: Victimology and contemporary society's trends, **Victimology**, 1, 1976, 1, s. 8—28.
23. Middendorf, Wolf: The offender — victim relationship in traffic offences, **Victimology: A New Focus**, 1975, s. 187—193.
24. Miyazawa, Koichi: Society and the victim: attitudes and policies, **Victimology: A New Focus**, Vol. II, 1974, s. 5—10.
25. Mueller, G./Cooper, H.H.A.: Society and the victim? alternative responses, **Victimology: A New Focus**, Vol. II, 1974, s. 85—101.
26. Nagel, W. H.: Structural victimization, **International Journal of Criminology and Penology**, 2, 1974, 2, s. 99—132.
27. Newman, Joseph: The offender as a victim, **Victimology: A New Focus**, Vol. III, 1975, s. 113—120.
28. Ritchey, Larry: Victims of crime... you... me... everybody, **The Police Chief**, XLIV, 1977, 6, s. 22—23.
29. Schlanitz, Egon: The role of the police in terms of their crime prevention and social welfare activities, **International Criminal Police Review**, št. 297, s. 86—97 in št. 298 s. 119—127, april—maj 1976.
30. Schwind, Hans, Dieter: **Dunkelfeldforschung in Göttingen 1973—1974**, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1975, 265 s.
31. Second international symposium on victimology — Abstracts, **Victimology**, 2, 1977, 1, s. 51—86.
32. Šeparović, Zvonimir: Some reflections and the victim, law enforcement and the rights of the victim in the USA, **Victimology: A New Focus**, Vol. II, 1974, s. 29—39.
33. Skogan, Wesly: Citizen reporting of crime, **Criminology**, 13, 1976, 4, s. 535—549.
34. Stephan, Egon: **Der Stuttgarter Opferbefragung**, Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 1976, 523 s.
35. Thompson, T. M.: The criminal justice system: a view from the outside, **Crime and Delinquency**, 18, 1972, 1, s. 23—29.
36. Vodopivec, Katja in drugi: Povrnitev škode žrtvam kaznivih dejanj, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana 1978, Raziskava št. 49, tipkopis, 390 s.
37. Wasserman, Robert/Gregory, Sharon: The Fremont victim services program, **The Police Chief**, XLIV, 1977, 6, s. 34—36.
38. Wolfgang, Marvin: Making the criminal justice system accountable, **Crime and Delinquency**, 19, 1972, 1, s. 16—22.
39. Wolfgang, Marvin/Singer, Simon: Victim categories of crime, **The Journal of Criminal Law and Criminology**, 69, 1978, 3, s. 379—394.

UDC 343.988

Victims of Criminal Offences and Formal Control

Pečar, dr. Janez, Professor of Criminology, Institute of Criminology, Ljubljana

In victimology as in criminal procedure it has come to be recognized that the consequences can be understood only when considering the reciprocal action of both sides of the »criminal couple«. This is the reason why victims enjoy more attention that they did before.

The individual roles of victims as regards their participation in the genesis of criminal offence originate different sorts of crime and also influence the typology of offenders. A study of the victims turns our attention away from the offenders and reminds us at the same time of victims who are »not innocent«. The corporal and psychical particularities of people and their relationships, whether personal or unpersonal, emanating victimization, are for that reason even more important.

The degree of hidden crime depends equally on victims, especially because they wonder whether a

criminal offence is worth reporting, considering all the psychical, economic, social, corporal and other effects. The nature of a criminal offence often determines in advance the reaction of victims, especially if they would be obliged, by the criminal procedure against the offender, to subject themselves to further inconvenience and suffering.

The action of social control regarding victims is quite an important question, in a material as well as in a psychological and psychiatric sense. For that reason there are various regulations regarding restitution of damage as well as various programs of help for victims. And last but not least, victims themselves (especially the capable ones) have great role in preventing victimization, being motivated for their own security and when the state is not capable of offering to all equal chances of security.